

Painful Considerations on Orthographical Troubles

The publishers Novi Liber have announced the publication of the fourth edition of the orthography handbook by V. Anić and J. Silić – this time of the Croatian language – for November 2000. Although in the earlier editions of the handbook there have been some useful methodological innovations, as well as some weak solutions, it would not be advisable for another different orthography manual to appear alongside the present official one even if the announced book proves to be exceptionally good.

KRITIČNI TRENUTCI HRVATSKE JEZIČNE KULTURE

Stjepan Babić

Uvod

Najava Slavka Goldsteina da će izdati 4. izdanje nekadašnjega Anić-Silićeva *Pravopisnoga priručnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* pravi je udar u hrvatskoj jezičnoj kulturi. Uvođenje drugoga, drugačijega pravopisa znači povećanje zbrke i nereda u hrvatskoj kulturi. Da Goldsteina vodi kulturni napredak hrvatskoga književnoga jezika, on bi najprije zatražio od hrvatske kulturne javnosti da prihvati Anić-Silićev pravopis, da se ukine sadašnji *Hrvatski pravopis* pa da tek onda objavi svoj jer u jednome jeziku ne mogu postojati dva različita pravopisa. Mogla bi postojati dva priručnika kad bi se držala potpuno istih pravila. Ali Goldsteinu nije stalo do hrvatske jezične kulture nego do jezične politike i materijalnih probitaka. On smatra da je došlo vrijeme da se provodi jezična politika koja je protivna dosadašnjoj hrvatskoj politici za koju smo se izborili već pod komunizmom, a pogotovu za hrvatske jezične slobode. *Hrvatski pravopis* nipošto nije bio plod hadezeovske jezične politike, nego plod hrvatske jezične slobode i stručnih činjenica povijesno utemeljnih u njemu. Nakon što je pretisak *Hrvatskoga pravopisa* rasprodan, novo je izdanje rađeno u suradnji s hrvatskim ustanovama, Maticom hrvatskom, katedrom za hrvatski jezik zagrebačkoga Filozofskoga fakulteta, Društvom hrvatskih književnika, Razredom za filološke znanosti i Razredom za književnost HAZU, Ministarstvom kulture i prosvjete i konačno je od njega dobio odobrenja za upotrebu u školama. Goldsteinov pravopis nije prošao takav put, ali to ne znači da ne može dobiti odobrenje političkih vlasti, sam Goldstein kaže da je poduzeo neke korake kod ministra prosvjete i predsjednika Mesića. Ako politički uspije, jer kulturno teško da će moći, to će značiti dvoje.

Pojačat će hrvatski politički radikalizam pa čak i ekstremizam, jer se ne može prihvatiti vraćanje prema propaloj jezičnoj politici, a drugo, goldštajnovska jezična politika može trajati samo privremeno, koliko politička struja puše u njegova jedra, ako puše. Ako pobijedi druga struja, odbacit će Goldsteinovu jezičnu politiku i opet ćemo se naći na početku, opet ćemo mijenjati pravopis. To je ono najgore što nam se može dogoditi. Hrvatska jezična kultura traži da se jezik i jezična kultura odvoje od politike i da se samostalno razvijaju kao kulturni odsječak hrvatskoga društvenoga života. Jedan pravopis mora postojati i zato što se mora usavršavati s obzirom na dosadašnje stanje, a pogotovu zbog novih potreba koje donosi vrijeme. A to se ne može raditi ako postoje dva. Za to Slavko Goldstein ne mari. On misli da je političko vrijeme za njega pogodno i krenuo je u akciju. On je poslovan čovjek, pravi biznismen, i to dobar biznismen, on zna kako se pravi novac i u području kojemu ne cvjetaju ruže, a to je izdavaštvo. Samo treba naći zlatnu žilu. On ju je našao: hrvatski jezik. Tržište je gladno hrvatskih djela, a on je naučio kako se prave, zapravo štancaju, i *eto para*. Novac je važan, hrvatska jezična kultura nije važna, odnosno važna je samo toliko koliko donosi novac. Da je tako, pokušat ću to dokazati.

Rječnik hrvatskoga jezika

Brozović, Moguš, Finka, ja i Anić i neki drugi s nama počeli smo 1971. poletno raditi Hrvatski rječnik, ali je došla 1972. i sve je propalo. Ali za Goldsteina nije. Goldstein je odavna naslutio da je rječnik hrvatskoga jezika roba koja će ići. On je mislio unaprijed. Jednoga dana stvorit će se prilika za njega, treba raditi. Brinuo se da za nj nađe dobre autore. Zvao je i mene na razgovore. Bio sam bar dva puta na njima, ali kad sam vidio da se ne može izraditi hrvatski rječnik hrvatskoga književnoga jezika, prebacio sam se na tvorbu riječi. 1972. predao sam institutu za hrvatski jezik prve rukopise. Anić je pristao da radi takav rječnik. Ne može sve biti po hrvatskoj jezičnoj crti, ali može po Šuvarovoj, i Šuvar je Hrvat, unitarist doduše, ali što se tu može. Valja raditi kako se može. I Anić se dao na posao da radi rječnik. Sve bi bilo lijepo da se prije završetka nije dogodila jedna "sitnica", Šuvarova propast i stvaranje hrvatske države. Ali to poduzetnoga Goldsteina nije nimalo zbunilo. Novac je na vidiku i treba ga brzo zgrabiti. Treba rječniku samo dati hrvatsko ime i novac će teći. Tržište je gladno i kupovat će sve što mu se ponudi pod hrvatskim imenom. Tržištu je ponuđen mačak u vreći jer je *Rječnik hrvatskoga jezika* prodavan prije izlaska a nije bio dovoljno hrvatski. Ponuđeno je djelo opterećeno ideološkim sustavom prošlih vremena koji se višestruko odrazio u interpretaciji rječničke građe. Da to osvjetlim na primjerima nekoliko riječi.

Uzmimo riječ *četnik*. U prvom je izdanju ovako opisan:

četnik *m* (*nom. mn četnici*) 1. član vojnopolitičke organizacije osnovane 1903. godine za borbu protiv Turske i za udio Srbije u raspodjeli balkanskih teritorija 2. pripadnik poluvojne organizacije koja je djelovala u Jugoslaviji 1918–1941. 3. pripadnik srpskih monarhističkih oružanih odreda u drugom svjetskom ratu 1941–1945. 4. član srpskog četničkog pokreta osnovanog 1990.

Ni riječi da je četnik fašist, zločinac i sl. Iz teksta se jasno vidi da je to pisano 1990. Tada su četnici za Anića i Goldsteina bili dobroćudna čeljad, članovi građanskih udruga. Ni spomena da su u 2. svjetskome ratu bili koljači hrvatskoga naroda, ni malo osjećaja da su u danima izlaska rječnika spremali propast hrvatskomu narodu. A znalo se i u svjetskim razmjerima tko su četnici. "U krugovima svjetskih vojnih povjesničara četnik ne slovi slučajno kao »najprljaviji vojnik drugog svjetskoga rata«, napisao je Milan Jajčinović u *Večernjem listu* 27. 11. 1992. na str. 4.

Ni riječi *šport/sport* nisu opisane kako valja. U 1. je izdanju *šport zast.* i upućen na *sport*, a Anić i Goldstein su trebali znati je Hrvatima poslije 1945. *sport* silom nametnut, nisu trebali čekati podatke Mire Mihovilovića i članak u *Jeziku* da to saznaju.¹

Osvrnimo se i na riječ *čigra*. Ona je u *Rječniku hrvatskoga jezika* opisana tako kao da je najnormalnija hrvatska riječ, *zvrk* se uz nju ne spominje. Riječ *glasovir* je konstrukt i upućen na *klavir*, *kistu* je sinonim *kičica* i *kičica* ima svoje posebno mjesto kao natuknica. *Kolica* i *nosila* ženskoga su mu roda umjesto srednjega.

Tih nekoliko riječi dovoljno ilustriraju Anićevo metodologiju i njegov *Rječnik hrvatskoga jezika*. U njemu jednostavno činjenično jezično stanje nije dobro opisano.

Počeli su prigovori. U načinu možda previše bučno i žestoko, u biti u većini opravdano. Gledište iz kojega je proisteklo takvo prikazivanje hrvatskoga jezika nije moglo ne revoltirati hrvatsku javnost. Neke oštre osude došle su do izražaja već u naslovima:

Milan Ivkošić dobro je okarakterizirao taj rječnik: *Šuvarov jezik za Tuđmanovu državu!* A njegovu je članku stavljen nadnaslov: *Vladimir Anić "Rječnikom hrvatskoga jezika" obnavlja jezični unitarizam (Slobodni vjesnik, 18. 3. 1992., str. 6.).*²

1 Nataša Bašić, *Sport i šport u hrvatskome*, Jezik, god. 47., Zagreb, 1999., str. 52.–62.

2 Aniće me je nedavno javno optužio da sam jedan Ivkošićev članak pisao ja i dao ga Ivkošiću da ga potpiše i objavi. Pošto sam to porekao jer sam sve što sam pisao i potpisao sam, a pogotovu što sam dokazao da sam hrabar kad treba reći javnu riječ, nisam se skrivao iza drugih, Aniće je povukao svoju optužbu, ali znači da ju je go-dinama nosio u sebi kao istinitu.

Ivkošićevo mišljenje nije bilo osamljeno. *To nije rječnik hrvatskoga jezika i To je podmetnuti rječnik hrvatskosrpskog, a ne hrvatskog jezika* naslovi su članaka Ivana Bacha.

Uvreda jeziku i domovini naslov je članka Vatroslava Lopašića u *Večernjem listu* 2. 3. 1992.

Sve u svemu, dobili smo još jedan rječnik hrvatskosrpskog ili srpskohrvatskog jezika, a nikako rječnik hrvatskoga jezika piše Danijel Jelinić u *Večernjem listu* 5. 1. 1992. na str. 22.

Nisu o njemu mnogo bolje mislili ni jezikoslovci ni ostali stručnjaci samo što su svoje sudove donosili suzdržanije i prilično uvijeno, ako su se uopće javljali.

R. Katičić kaže: "Poslije je rađen očito tako da ne bude preneugodan u unitarističkoj situaciji, a onda je sada izašao pod ovim imenom i sasvim drukčijim okolnostima, a nije, ponavljam, do kraja dosljedno promišljen i pouzdano izveden."³

I oni koji su poslije u miru sudili o tom izdanju, nisu donosili mnogo povoljnije sudove.

Ivan Pelz piše da je "taj rječnik očito pripremljen u ozračju jednoga proteklog razdoblja i da će trebati dosta truda da se to leksikografsko djelo usavrši do te mjere da može služiti kao pouzdan i mjerodavan hrvatski jezikoslovni oslonac".⁴

Nataša Bašić kaže: "Prvo [izdanje] iz 1991. sa 35.000 natuknica dočekano je na nož u prvome redu zbog neprihvatljive leksikografske obrade, zaostajanja za znanstvenim dostignućima hrvatske leksikologije, ideoloških konotacija i miješanja leksičkih činjenica različitih jezičnih sustava."⁵

Josip Danolić piše da su mu bile upućene mnoge zamjerke. "Jedna od njih je što je sumnjičav prema nekim hrvatskim riječima, poglavito prema neologizmima i arhaizmima, te da je djelomice naplavljen stranim riječima."⁶

Ja se nisam javljao jer nisam htio da se kaže da napadam iz konkurentskih razloga, a nisam htio ni iz kolegijalnih razloga otežati Aniću već onako tešku situaciju. Goldstein me je doduše optužio da sam rječnik napao: "kao što je hrvatski rječnik napao akademik Stjepan Babić, ustvrdivši da to nije dovoljno hrvatski rječnik."⁷ Ja ponešto poznajem svoj rad, ali ne znam da sam napao taj rječnik osim ako S. Goldstein ne citira trač, jer on se i tračem javno služi kad sam ja u pitanju, kao npr. u *Globusu* 21. 4. 2000. na str. 76.

3 Danas, 10. 3. 1992., str. 51.

4 Mehanizacija šumarstva, god. 19., br. 2, Zagreb, 1994., str. 129.

5 Vijenac, 26. 3. 1998., str. 14.

6 Vjesnik, 8. 4. 2000., str. 20.

7 Sačuvan tekst iz *Globusa* bez zabilježenih podataka.

Posebno smo mi u uredništvu *Jezika* došli u težak položaj. Od nas se očekivalo da nešto kažemo, ali smo u danim okolnostima zaključili: sami ne ćemo ništa pisati jer ništa lijepo nemamo reći, ne ćemo ništa naručivati, a ako nam što stigne, objavit ćemo po postupku kao i sve druge članke. Ono što nam je stiglo, objavili smo, dovoljno da čitatelji *Jezika* znaju kakav je to rječnik.⁸

Neki su sudovi bili preoštro izrečeni, ali podloga je ipak bila u Anićevu rječniku. On u svem tom nije vidio svoju krivnju nego je to nedavno nazvao hajkom. Umjesto da zažali što je svojim radom dao podlogu za takve sudove, on se smatra žrtvom. Goldstein je mogao znati da taj rječnik nije bio dobar jer je u prospektu za taj rječnik svaka natuknica imala po koju pogriješku, a ne će biti da ga ni jedan ocjenjivač nije upozorio kakvo djelo izdaje, ali on se ipak požurio, nije čekao da djelo dozrije za objavljivanje, nego je iz komercijalnih razloga požurio da izda takvo šepavo djelo jer je siguran novac bio na vidiku. M. Ivkošić je u jednom članku ustvrdio: "Obrnuto" milijun maraka.

Goldstein je izdao nezrelo djelo iz bojazni da ga tko ne pretekne. Na temelju toga s pravom mogu reći da mu je novac bio važniji od jezične kulture i zadovoljstva njegovih hrvatskih kupaca. Zadovoljni su mogli biti samo švarovci i (jugo)unitaristi. Da je 3. izdanje bilo prvo pa toliko popravljeno kao što je sada prvo do trećega, to bi bio prilično prihvatljiv rječnik.

Goldstein kaže da je taj rječnik "općenito prihvaćen kao standardni jednosveščani hrvatsko-hrvatski rječnik" što ne će biti točno jer kao što sam pokazao, to je samo od nevolje jer zasad nemamo drugoga. Nadam se da to stanje ne će dugo potrajati. A ni sada on nipošto ne može to biti jer nije pouzdan u pojedinostima, pun je pogriješaka. Riječ *šport* je i u 3. izdanju diskriminirana kao i u prvom, iako su i Anić i Goldstein morali znati da je u Ustavu RH upotrijebljeno *šport*, da je donesen Zakon o športu i da se ministarstvo zove "prosvjete i športa". *Čigra* je i u 3. izdanju ostala ista, *glasovir* je i dalje konstrukt i upućen na *klavir*, pridjevi *kazneni* i *krivični* čak ni u 3. izd. nisu opisani kako valja, u skladu s hrvatskim činjeničnim stanjem. Kad želimo odgovoriti kako se što hrvatski kaže, moramo zagledati i u druge rječnike, u prvom redu u *Benešićev Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od Preporoda do I. G. Kovačića* jer nam je dragocjen zbog svojih podataka. Dragocjene nam podatke za prošlo stanje daje AR, za suvremene Rječnik dviju Matica jer daje hrvatske podatke, samo ga treba kritički čitati. Koliko se njime Anić poslužio i kako, tek bi tre-

8 B. Tafra, *Crtice o Anićevu rječniku*, god. 39., Zagreb, 1992., str. 112.–119.; S. Vukušić, *Naglasak u Anićevu rječniku hrvatskoga jezika*, isto, str. 119.–122.; I. Pelz, *Još nekoliko napomena uz Anićevo rječnik*, god. 40., Zagreb, 1992., str. 24.–27. Mislim da nismo objavili jedan inače dobar članak I. Pelza da se ne bi stvorio dojam da otvaramo negativnu kampanju.

balo istražiti, ali da se obilno služio, sumnje nema. I prije u nedostatku hrvatskih jednojezičnih rječnika služili smo se dvojezičnim kao što je bio Dayre-Deanović-Maixnerov *Hrvatsko-francuski* i Deanović-Jernejev *Hrvatsko-talijanski*, a tako i danas, posebno Bujasovim englesko-hrvatskim rječnicima, a sada *Velikom hrvatsko-engleskim rječnikom* zbog bogate palete oznaka stilskih obilježja. A danas kad smo došli k svijesti da treba dobro utvrditi hrvatsko stanje, danas se služimo svim hrvatskim rječnicima od Fausta Vrančića dalje, neke imamo i u pretiscima, i Anićev *Rječnik hrvatskoga jezika* ne može biti jedini, može biti samo jedan od rječnika.

Iz činjenice da smo mi tada šutjeli, Goldstein sada izvlači pohvalu za sebe prikrivajući ozbiljne stručne i metodološke propuste u Anićevu rječniku. Prikazujući 2. izdanje i Branka Tafra je upozorila da je "teško dokučiti koji su mu kriteriji bili pri sastavljanju abecedarija" i da su "neknjiževne riječi u jeziku definicija".⁹ Sada kad se on poziva na našu šutnju kao odobravanje, morao sam progovoriti. Nije to dosta jer nam Goldstein novim izdanjem *Pravopisnoga priručnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* sprema novu štancanijadu. Zato moram komentirati i drugu njegovu štancanijadu, *Rječnik stranih riječi*.

Rječnik stranih riječi

Monopol je imao Klaić, praktičan i vješt sastavljač rječnikâ i pravopisâ. Ali on je živio u olovnim vremenima kad se moralo pisati da je *komponovati* isto što i *komponirati*. Kad su se vremena poboljšala, nije imao volje da svoj rječnik popravlja, vjerojatno zbog podmaklih godina, i 1978. autorska prava prodao je Nakladnomu zavodu MH, i poslije umro ostaviši iza sebe djelo sa "isto i". Nakladni je zavod i dalje tiskao što je kupio. Iako je Klaićev RSR već davno bio u jednome smislu dobro zastario, izdavač ga je nastavio izdavati bez promjene jer se prodavati moglo i takvo djelo kad boljega nema. Goldstein ima trgovački nos i vidio je zlatnu žicu u RSR. Prešao je na računalo (njegovi rječnici daju prednost *kompjuteru*), a u *Rječniku hrvatskoga jezika* ima dosta stranih riječi, treba ih prebaciti pod novi naslov, u *Rječnik stranih riječi* i pola je posla gotovo. Goldstein zna zaraditi novac, ali kao dobar pater familias želi da što više ostane u obitelji i sina povjesničara pretvori u hrvatskoga jezikoslovca. Sin zna engleski, kao povjesničar vjerojatno i koji drugi europski jezik, na engleskome ima rječnika kakvih ti srce želi, lako je raditi. Kad se prevodi i kompilira, onda i povjesničar može postati hrvatski jezikoslovac. Anić će dati leksikografsku formu. Računala su pogodna za štancanje. Ne će se povrijediti autorsko pravo ako se iz

9 Pečat, 15. 11. 1994., str. 54.

Klaića uzme što treba. Kaže se da se iz tri rječnika može napraviti novi četvrti, a da to nije plagijat ili se bar ne može lako dokazati.

Da je to jednostavno prebacivati iz *Rječnika hrvatskoga jezika* u *Rječnik stranih riječi*, potvrdit ću riječju *hostija*.

U RHJ *hostija* je "1. posvećen kružni listić od beskvasna pšeničnog tijesta, simbol Tijela Isusova, služi za pričest u Katoličkoj crkvi 2. reg. holip".

U RSR *hostija* je "1. *pov* u starom Rimu žrtvena životinja 2. [*kat.*] posvećen okrugli listić od beskvasna pšeničnog tijesta, simbol Tijela Isusova, služi za pričest u Katoličkoj crkvi 2. holip reg. razg \diamond *hostia* \diamond *žrtva*".

Uostalom, ne trebam se mučiti i tako dokazivati. Sam je S. Goldstein rekao da se RSR može ostvariti na temelju Anićeva rječnika pa je to i precizirao: "Istodobno sam shvatio da se cijeli projekt može ostvariti na temelju Anićeva *Rječnika hrvatskoga jezika*, jer je u njemu već korpus od 400 do 500 stranica potrebnih riječi, dakle trećina rječnika kakav sam predvidio..."¹⁰

Ne ću se upuštati u kritičku ocjenu Anić-Goldsteinova RSR jer zato nemam vremena ni volje, samo ću nešto kritički natuknuti da pokažem da ni on nije suho zlato kako bi netko mogao pomisliti da jest.

Riječ *reprint* prenesena je iz jednoga rječnika u drugi, a ni jedanput nema spomena da se to hrvatski kaže *pretisak*.

Pod *avion* nema *zrakoplova* jer što će Hrvatima zrakoplov. Po Goldsteinu je *zrakoplov* ionako izraz hrvatskoga nacionalizma, a nacionalizam je najopasniji u jeziku, on čuva biće Hrvata, a mi ulazimo u Europu, pardon u Evropu jer u Goldsteinovu rječniku *Evropa* je natuknica, a *Europa* je u zagradama, što znači u zatvoru jer je *Europa* izraz hrvatskoga nacionalizma, a njoj je mjesto u zatvoru, unatoč tomu što je *Europa* u hrvatskom književnom jeziku odavno općenito prihvaćena, od iliraca pa ponovno od Vratovićeve članka u *Jeziku* 1983.¹¹, a *Evropa* otišla u stilsku pričuvu, Goldsteinu je još uvijek *Evropa* prva i prava hrvatska uzor-riječ.¹²

I *Rječnik stranih riječi* Anića-Klaića-Domovića rađen je vjerojatno po engleskim rječnicima, ali nije ideološki opterećen kao Anić-Goldsteinov. On Hrvatima priznaje *Europu*, pod *avion* ima i *zrakoplov*. No Domović ne zna praviti biznis kao Goldstein iako je pokušao preko zvučnih imena.

10 Isto kao u bilj. 7.

11 *Europa ili Evropa*, Jezik, god. 31., Zagreb, 1983., str. 8.–14.

12 Vjerojatno zbog mnogo takvih primjera Marijan Brezinščak, po naravi veoma oštar kritičar, nazvao ga je "leksikografskom bijedom". – Mjeriteljski vjesnik, god. 17., br. 1, Zagreb, 1999., str. 3359.–3364.

Pravopisni priručnik

Ne bih sve to što sam dosad napisao, iznio da Goldstein nije najavio nov izdavački pothvat, *Pravopisni priručnik hrvatskoga jezika*. Nešto sam rekao o tome u izjavi HINI¹³, u *Globusu*¹⁴, ali to nije dosta jer u toj nakani vidim pogubnost za hrvatsku jezičnu kulturu. Ne radim to iz konkurentskih razloga, kako će zlu radnici suditi, nego stoga što je malo onih koji će hrvatskoj javnosti reći što je zapravo posrijedi. Javio se je Dalibor Brozović u *Vjesniku* 18. 4. o. g., nešto je više napisala Nataša Bašić¹⁵, ali to nije dovoljno.

Pravopis je najavljen s velikom pompom kao najiscrpniji pravopisni rječnik s oko 52 000 rječničkih jedinica. Računalo je tu, tekst je tu, ako se iz dvaju rječnika potrebno prebaci u pravopisni, glavnina je tu, i ako se iz *Pravopisnoga priručnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* doda "467 detaljnih pravopisnih uputa i pravila popraćenih bogatim primjerima za primjenu", novi je pravopis tu. Slavko Goldstein ipak ne zna što govori. Da je to parada, lako je najprije dokazati brojkama.

Tisuće i tisuće riječi danas je lagano naštancati. Lako je napraviti najveći pravopisni rječnik, ali ga je besmisleno tako praviti. Pravopis treba da je što manji, a ne što veći, jer ako težimo što većem, kamo ćemo doći.

Poigrajmo se malo brojkama.

Anić-Silićev pravopis u *Rječniku vlastitih imena* ima 670 imena. Tu ima svašta: imena država, mjesta, ustanova, poduzeća, udruga, saveza, svega pomalo bez reda i sustava. *Atlas svijeta* (Zagreb, 1974.) ima u *Popisu geografskih imena* 52 000 imena. Goldstein kaže da će toliko imati cijeli rječnik. Gotovo sva strana zemljopisna imena pravopisni su problem. Ali smanjimo tu brojku za dvije petine, ostavimo samo imena mjesta. Od njih u pravopisnome priručniku morali bi biti etnici i ktetici, *Njujorčanin*, *Njujorčanka* pa *njujorški* (*njujorčki*), ako uzmemo od toga tri petine mjesta, to je 31 000 imena puta tri, ukupno 93 000 riječi, to je sveukupno 124 000 riječi. Dakle samo to iznosi trostruko više nego što Goldstein kaže da će imati cijeli njegov pravopisni priručnik.

Igrajmo se dalje brojkama. U toj 31 000 imena mjesta ima malo hrvatskih. A hrvatska moraju naći mjesto u tome najpotpunijem rječniku. Imenik naseljenih mjesta Hrvatske (Bjelovar, 1993.) ima 7 000 imena mjesta, pomnoženo s tri (dva etnika i ktetik), to je 21 000 jedinica, ukupno 28 000 jedinica, što iznosi polovicu Goldsteinove brojke. Može se reći da sva imena mjesta nisu pravopisni problem. I nisu. Ali to nisu sva naseljena mjesta u Hrvatskoj. To su

13 Objavljena u *Vjesniku* 14. 4. 2000. i *Vijenecu* 20. 4. 2000., str. 8.

14 *Globus*, 21. 4. 2000., str. 26.

15 *Sa svakom vlasti novi pravopis?*, *Vijenec*, 20. 4. 2000., str. 8.

samo službena. Naseljenih je mjesta bilo oko 18 000, recimo da ih sada ima za trećinu manje, to je 12 000, dvostruko više nego sam ja računao, a gdje su platinine, rijeke, dijelovi mjesta.

Kaže da će pravopisni priručnik posebno imati rječnik kratica. Poigrajmo se i tu brojkama. Anić-Silićev pravopis ima 360 kratica, a *Rečnik jugoslovenskih kratica* Josipa Zidara (Beograd, 1971.) ima 5 500 kratica. Imaju samo 6,5 posto. Što je s onih 93,5 posto? Hoće li ih sve unijeti ili ne će? Može se reći da su neke zastarjele, ali treba unijeti nove. Njih opet ima na stotine.

Moraju se unijeti i strane, posebno engleske, američke, WTO, CNN, BBC, ICTY pa njemačke CDU, CSU, WDR, ARD npr., ne mogu se slučajno uzimati, treba sustavno, uzet će npr. Bujasov *Veliki englesko-hrvatski rječnik* i onda prepisati dio *Rječnik najčešćih kratica s engleskoga govornoga područja*. Tu ima 3 500 kratica. Anić-Silićev popis iznosi samo 10 posto. Opet, što je s onih 90 posto? Tu je i knjiga Želimira Horvatića *Elektrotehničke kratice* (Zagreb, 1989.) s 2 500 kratica. I iz nje bi štošta trebalo preuzeti!

Brojka se samo u te tri kategorije popela na 175 000 riječi.

A valja znati da su to već probrane riječi. Ni u atlasima ne mogu biti sva imena mjesta niti u kriticama sve kratice. Ne će moći donijeti ni sva probrana imena. On će morati još probirati. Dakle i poslije njegova, uvijek se može napraviti potpuniji priručnik.

A njihov popis imena ide prema komičnosti kad među 672 imena nalazimo i ovakva:

Autoelektričarska radionica Ivan Makar

Autokaroserijska radionica Ivan Pisk

Autolakirerska radionica »Autoviks«

Autolimarska radionica Ljudevit Bobinec

Automehanička radionica Franjo Horvat

Autopraonica Josip Kušeković (...)

Da ne nabrajam dalje. To je telefonski imenik. Samo žuta knjiga Zagrebačke županije i grada Zagreba ima na tisuće takvih poduzeća. Gdje će to stati i u najopsežniji pravopis?

S druge strane, njihov *Rječnik vlastitih imena* ima neočekivano ograničenje. Sami kažu: "U nj nisu unijeta jedino vlastita imena ljudi." A trebaju biti, neka i moraju jer su pravopisni problem. "Prosvjetin" imenoslov Milana Bosanca (Zagreb, 1984.) ima 20 000 imena. Ma kako birali, u pravopisu se takvih pretenzija mora naći bar pet-šest tisuća. A gdje su ostala imena i prezimena, pogotovu povijesna. Lako ih je ih povaditi iz *Hrvatskoga općega leksikona* (HOL). Ali u HOL-u su jako probrana. Ako on želi da njegov priručnik bude potpun, a on to želi, mora uzeti *Opću enciklopediju LZ*. Ne ću isticati kako će

se samo tu usositi. Moram ponoviti da Goldstein ne zna o čem govori kad je opseg pravopisa u pitanju.

A sve je to bez običnih hrvatskih riječi. Besmisleno je i njih sve donijeti jer ih je na tisuće. Spomenimo samo neke od njih jer one ne smiju biti ukras pravopisnome rječniku od 52 000 jedinica. Riječi s *ijelje* ima oko 8 000, toliko ima i riječi sa *-ost*. A nove riječi sa *-ost* nastaju svakoga dana. U Bujasovu rječniku pod *D* nalazimo *debeljuškastost, debilnost, deblokiranost, deficijentnost, deficitarnost, definiranost, deformiranost...* Da opet dalje ne nabrajam. U Bujasovu rječniku imaju smisla zbog prevođenja na engleski. Zbog oblika *debeljuškastosti/debeljuškastošću* sve bi se te riječi trebale naći u najpotpunijem pravopisnome rječniku, a to već iznosi 16 tisuća, gotovo dvije petine njegova rječnika. Sve može doći u negiranome liku pa treba unijeti riječi sa *ne-*: *nedebljuškastost, nedeбилnost, nedeblokiranost...* Tih riječi ima na tisuće i želi li pravopisni rječnik biti što potpuniji, sve ih treba navesti, cijeli rječnik. A gdje su glagoli? Njih ima bar oko 25 tisuća, a gdje su biljke, ostale životinje, kukci; kukaca kažu da ima oko dva milijuna, tko će birati kukce? To jasno pokazuje da nije cilj štancati što veći pravopis. Ako ćemo se u tome natjecati, jer i drugi znaju prepisivati, ne znam dokle ćemo dotjerati. Pravopis ne može zamjenjivati atlase svijeta, imenike mjesta, rječnike kratica, leksikone i enciklopedije, telefonske imenike. A sve se ionako ne može popisati ni u tim knjigama.

Toliko samo o apsurdnosti koju pokazuju brojke. Nije bolje ni sa stručnom stranom.

Možemo se zapitati zašto se u Anić-Silićevu pravopisu našlo poglavlje *Transkripcija i transliteracija stranih vlastitih imena*, poglavlje od 28 stranica. Tu se daju transkripcije za 50 jezika. To je poglavlje ušlo radi srpskoga jezika. Ne zaboravimo da je taj pravopis imao u naslovu "i srpskoga", i to nije bila puka forma, kako kaže Goldstein. On kaže da je Anić-Silićev pravopis objavljen "pod naslovom *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Tim su dvojnim nazivom tada naslovljavani i svi rječnici u nakladi Školske knjige i drugih izdavača"¹⁶, ali prešućuje da je taj pravopis i sadržajem opravdao "ili srpskoga", što je u našoj javnosti već rečeno, a lako se može dokazati i drugim potvrdama. Da je on i rađen i po srpskom kroju, rekao je izričito V. Anić: "Napominjem i ovom prilikom da je knjiga rađena dosljedno u tradiciji fonoloških pravopisa Dragutina Boranića, Aleksandra Belića i *Pravopisa* Matice hrvatske i Matice srpske."¹⁷ A zajednički su ustvrdili obojica autora: "Pravopis o kojemu je riječ, dakle, *kao knjiga*, nastavak je tradicije *Pravopisa* iz 1960. godine."¹⁸

16 Vjesnik, 14. 4. 2000., str. 15.

17 Danas, 6. 5. 1986., str. 34.

18 Iz *Izvještaja o Pravopisu* što su ga V. Anić i J. Silić dali na razmatranje Komisiji za jezik na sjednici 3. 3. 1986., a objavljen je u istome broju *Danasa*, str. 35.

I spomenuto je poglavlje ušlo zbog srpskoga sadržaja jer se u srpskoj ćirilici (i latinici) imena pišu po izgovoru. To poglavlje hrvatskomu pravopisu ne treba jer je obuhvaćeno jednostavnim pravilom koje se ukratko može ovako izreći: strana vlastita imena pišu se kao u jeziku izvorniku ako se služi latinicom, ako se služi kojim drugim pismom, onda se pišu onako kako se pišu kad ih pišu latinicom. A spomenuto poglavlje ne samo da je u hrvatskome pravopisu nepotrebno, ono je samo po sebi i nestručno. To mogu raditi nestručnjaci da bi označili *približan* izgovor. To je napravio Alfonso Cvitanović u *Velikome atlasu svijeta* (Ljubljana, 1972. ili 1976.) da bi se bar približno znalo kako treba pisati i čitati zemljopisne nazive, napravio je to dakle bar deset godina prije Anića i Silića. Oni dakle nisu originalni, preuzeli su ne znajući što zapravo preuzimaju.

Sigurno je da Anić i Silić ne znaju 50 jezika, ali pišu kao da znaju, odnosno pišu o onome što sigurno ne znaju, ali su to unijeli u svoj pravopis da pokažu kako oni imaju što drugi nemaju, da oni znaju što drugi ne znaju, da se po tome njihov pravopis ističe. Kako pišu, pokazuju da znaju kineski. To zaključujem po tome što kazuju učeno: "Pri transkribiranju kineskoga izgovora uzete su u obzir obje artikulacije (i aspirirana i neaspirirana), te je i za jednu i za drugu dan cjelovit sustav transkribiranja" (t. 401.) i što za druge jezike imaju najviše pola stranice, za kineski pet stranica. Evo jedne petine njihove kineske mudrosti.

TRANSKRIPCIIJA I TRANSLITERACIIJA STRANIIH VLASTITIIH IMENA

155

shan) → Pamjenšan/Bamjenšan, Chaidamu (v. chai, da) → Čajtamu/Čajdamu, Minshan → Minšan itd.

(6) pa → pha/pa, po → pho/po, pai → phaj/paj, pei → phej/pej, pao → phao/pao, pou → phou/pou, pan → phan/pan, pen → phen/pen, pang → phang/pang, peng → phcng/peng, pi → phi/pi, piao → phjao/pjao, pie → phje/pje, pian → phjen/pjen, pin → phin/pin, ping → phing/ping, pu → phu/pu: Pan Tianshou (v. tian, shou) → Phan Thjenšou/Pan Tjenšou, Peng Pai → Pheng Phaj/Peng Paj, Hupao (v. hu) → Huphao/Hupao itd.

(7) da → ta/da, de → te/de, dai → taj/daj, dei → tej/dej, dao → tao/dao, dou → tou/dou, dan → tan/dan, dang → tang/dang, deng → teng/deng, dong → tung/dung, di → ti/di, diao → tjao/djao, die → tje/dje, diu → tju/dju, dian → tjen/djen, ding → ting/ding, du → tu/du, duo → tuo/duo, dui → tvej/duvej, duan → tuan/duan, dun → tuen/duen: Deng Xiaoping (v. xiao) → Teng Sjaophing/Deng Sjaoping, Mao Zedong (v. ze) → Mao Cetung/Mao Dzedung, Mao Dun → Mao Tuen/Mao Duen itd.

(8) ta → tha/ta, te → the/te, tai → thaj/taj, tao → thao/tao, tou → thou/tou, tan → than/tan, tang → thang/tang, teng → theng/teng, tong → thung/tung, ti → thi/ti, tiao → thjao/tjao, tie → thje/tje, tian → thjen/tjen, tiang → thjang/tjang, ting → thing/ting, tu → thu/tu, tuo → thuo/tuo, tui → thuej/tuej, tuan → thuan/tuan, tun → thuen/tuen: Baotou → Paothou/Baotou, Deng Tuo → Teng Thuo/Deng Tuo, Tang Xianzu → Thang Sjencu/Tang Sjenzdu itd.

(9) na → na, ne → ne, nai → naj, nao → nao, nou → nou, nan → nan, nen → nen, nang → nang, neng → neng, nong → nung, ni → ni, nia → nja, niao → njao, nie → nje, niu → nju, nian → njen, nin → nin, niang → njang, ning → ning, nu → nu, nuo → nuo, nuan → nuan, nun → nuen, nū → nuj, nūe → nue: Nanning → Nanning, Yao Nai (v. yao) → Jao Naj, Ni Zhifu (v. zhi) → Ni Čifu/Ni Džifu itd.

(10) la → la, le → le, lai → laj, lei → lej, lao → lao, lou → lou, lan → lan, lang → lang, leng → leng, long → lung, li → li, lia → lja, liao → ljao, lic → lje, liu → lju, lian → ljen, lin → lin, liang → ljang, ling → ling, lu → lu, luo → luo, luan → luan, lun → luen, lū → luj: Lu Xun (v. xun) → L.u Sjun, Liaoning → Ljaoning, Liu Yalou (v. ya) → L.ju Yalou itd.

(11) za → ca/dza, ze → ce/dze, zi → ci/dzi, zai → caj/dzaj, zei → cej/dzej, zao → cao/dzao, zou → cou/dzou, zan → can/dzan, zen → cen/dzen, zang → cang/dzang, zeng → ceng/dzeng, zong →

Tko ne zna kineski, to mu ne će ništa pomoći, tko zna, to mu ne treba. Zato molim Slavka Goldsteina da mi nađe deset Hrvata kojima će to trebati, a ako im treba koji će se tim mudroslovljem uspješno poslužiti.

Ali pustimo kineski, prijedimo na nama bliži jezik, engleski. Anić-Silić kažu da se u engleskome jeziku *a* transkribira sa *e*, *o* i *ej*; *u* se transkribira sa *a*, *e* i *ju*, a *th* sa *d* i sa *t*. Veoma se lako može pokazati apsurdnost takvih pravila. Kad se susretnemo s engleskim *a*, ili sa *u* ili *th* u konkretnoj riječi, nikako ne ćemo znati kako ih po Anić-Silićevim pravilima treba transkribirati jer ne daju pravila za raspodjelu njihove transkripcije. Morat ćemo uzeti neki drugi rječnik. A ako njega uzmemo, što će nam Anić-Silićeva transkripcija. Ona je važna da pokaže kako A-S paradiraju s pedeset jezika. Ne usuđujem se zapitati što je s ostalih sto jezika ili sa 2 450 jer ih na svijetu ima bar 2 500 pa se njihovo paradiranje lako može dovesti do apsurdna. Nadam se da će Goldstein shvatiti da takvoj paradi nije mjesto u pravopisu.

To je dovoljno da pokažem kako se u *Pravopisnom priručniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* lako štancaju stranice, ali ipak moram još nešto reći o nekim problemima njihova pravopisa.

To je pisanje glasa *j* iza pokrivenoga *r*. Ja sam u *Jeziku* dokumentirano pokazao da su likovi kao *crjepovi*, *grješnica*, *pogrješka*, *strjelica* osobina hrvatskoga književnoga jezika, da su ih upotrebljavali pisci kao Dinko Šimunović, Josip Eugen Tomić, Janko Leskovar, Mile Budak, Milan Begović, Ivana Brlić-Mažuranić, Slavko Kolar, i drugi pisci, da starije Dubrovčane i ne spominjem, čiji smo jezik uzeli kao uzor, ali moram spomenuti i jezikoslovce kao što je Tomo Maretić, Stjepan Ivšić, Blaž Jurišić, Ljudevit Jonke, Dalibor Brozović i drugi. Te su likove imali u ovoj ili onoj mjeri i svi hrvatski pravopisi osim onih tiskanih za dviju Jugoslavija.¹⁹ To nije nitko pobio jer nije mogao i

19 *Glasovi je/e iza pokrivenog r*, Jezik, god. 46., Zagreb, 1998., str. 4.–14.

zato propisivanje samo likova kao *crepovi*, *grešan*, *grešnica*, *pogreška*, *strelica* pa i *modreti*, *pomodreti* i *ogrev*, kako Anić-Silić imaju u svome *Pravopisnome priručniku hrvatskoga ili srpskoga jezika*, znači nametanje hrvatskomu jeziku ideološki usmjerenih likova. To je razumljivo kad se težilo da hrvatski ima što više zajedničkih oblika sa srpskim jezikom, ali kad je hrvatski slobodan, onda propisivanje takvih likova znači sprječavanje hrvatskomu jeziku da diše svojim duhom.

U sastavljenom i rastavljenom pisanju riječi u njihovim se pravilima nitko ne može snaći pa ni oni sami. To pokazuje Anićev rječnik. Ako se piše *naruku*, onda je to nova leksička jedinica i mora biti pod *n*. I zaista pod *n* imamo *naruku*. Ali Anić zna da to nije dobro, to je morao napisati zbog Silića, pa pod *ruka* ima *na ruku*. Tu prijedloge uz imenice u većini prenesenih značenja nije pisao zajedno s riječi *ruka*. A da se ni on tu ne snalazi, vidimo po tome što pod natuknicom *ruka* ima dva puta *na odmet* i jedanput *naodmet*. A tako je u 3. izdanju, kako li je tek u prijašnjima! Da su njihova pravila o sastavljenom i rastavljenom pisanju riječi neprihvatljiva, jasno je pokazala Sanda Ham.²⁰ Oni nisu spremni raspravljati, nego bez rasprave i bez pravih razloga nastoje nametnuti svoja zbrkana gledišta.

To vrijedi za druga pravila, a ovdje ću spomenuti još samo sklonidbu stranih imena koja završavaju na *-i*, i to s malo vedrije strane. Po Anić-Silićevu pravopisu *Mussolini* se sklanja *Mussolinia*, a *musolini* (piće) – *musolinija*. Osim razlike velikim slovom i dva *s* oni uvode i treću, sklonidbenu, i tako ono što bi moglo ići po jednom pravilu, razdvajaju na dva. Vjerojatno shvaćaju da tako pravila umnažaju, ali to čine zato što njihov pravopis treba imati točno 467 pravila, kako je S. Goldstein najavio u svom prospektu. Kad bi sklonidbu *Mussolinija* i *musolinija* spojili u jedno pravilo, kako se može i kako bi bilo jednostavnije, onda bi taj pravopis imao 466 pravila, a to ne može kad je zadano da ih mora imati točno 467.

Znam da sam si time natovarilo na vrat jednoga moćnoga čovjeka koji zna pisati i upozoravajuća pisma, jedno sam dobio dok sam bio zastupnik, i mislim da sam ga s pravom shvatio kao prijeteće, ali nisam mogao šutjeti, morao sam hrvatskoj javnosti reći što Slavko Goldstein zapravo sprema hrvatskoj jezičnoj kulturi pa koliko me to stajalo da stajalo.

Sažetak

Stjepan Babić, sveuč. prof. u miru, Zagreb

UDK 801.1:808.62, stručni članak,

primljen 25. 4. 2000., prihvaćen za tisak 8. 5. 2000.

20 *Pravopisu – ponosu! ili Pravopisu – po nosu!*, Jezik, god. 47., Zagreb, 2000., str. 134.–152.

Critical Moments in the Croatian Language Culture

The publication of another, different, orthographic manual of the Croatian Literary Language has been in preparation. The author considers the harmful effects of this decision, as two different orthographies of a single language cannot function without causing harm to the language.

ODJECI GUBERINA-KRSTIĆEVIH RAZLIKA
U HRVATSKOME JEZIKU I JEZIKOSLOVLJU

Nataša Bašić

Mladoslavničarski tragovi u hrvatskome jezikoslovlju još su bili jaki u trenutku kada su se pojavile *Razlike*, kao i tragovi devetnaestostoljetnih hrvatsko-srpskih jezičnih raspra s pripadajućim znanstvenim argumentima. Još se tragalo za onim selom u istočnoj Hercegovini u kojem se tobože govori najčišćim srpsko-hrvatskim jezikom, jezična se pravilnost mjerila spoznajom ima li toga oblika ili riječi u Karadžića i Daničića, odnosno u pučkome govoru¹, početci hrvatske leksikografije i standardizacije vezivali se uz Karadžićevo ime², a rezultati premjeravanja rasprostranjenosti čakavštine i štokavštine ugrađivali u najnovije radove³. Raspravljalo se o pripadnosti štokavštine, Hrvati bili prikazivani kradljivcima srpskoga jezika, a pristaše teze o istovjetnosti dvaju jezika dokazivali njihovu istost zajedničkim slavenskim korijenima. Beogradski državni aparat različitim je povlasticama kupovao hrvatske povjesničare i jezikoslovce koji su podupirali režimsku jezičnu politiku, promicali tezu o jedinstvenosti hrvatskoga i srpskoga jezika i jugoslavensku

1 T. Maretić, *Jezik slavonskijeh pisaca*, Rad JAZU, 180, 1910., str. 146.–233., napose str. 146.–147.; *Jezik dalmatinskih pisaca XVIII. vijeka*, Rad JAZU, 209, 1915., str. 173.–240., napose str. 173.–174.

2 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1–4, Zagreb, 1971.–74.; P. Skok, *O čišćenju jezika*, *Novosti*, Zagreb, 1931., br. 355, str. 22.–23.

3 M. Rešetar, *Die čakavština und deren einstige und deren jetzige grenzen*, *Archiv für slavische Philologie*, 1891., str. 93.–109., 161.–199., 361.–387.; *Jezik Marina Držića*, Rad JAZU, 248, 1933., str. 99.–240.; *Jezik pjesama Račinina zbornika*, Rad JAZU, 255, 1936., str. 77.–220., napose str. 86., 184.; *Rječnik i dikcija pjesama Račinina zbornika*, Rad JAZU, 260, 1938., str. 1.–56., napose str. 4.–5.